

Türkçe Sosyoloji Tarihi Kitapları Literatürü: Eleştirel Bir Değerlendirme

Mehmet ANIK*

Giriş

OSMANLI'DA çeşitli alanlarda modernleşme çabalarının sürdüğü bir dönemde, Batı Avrupa'da ortaya çıkan bir bilim olan sosyoloji, toplumsal alana ve bu alandaki sorunlara iddialı bir tutumla yaklaşan bir bilim hüviyeti niteliği içerisinde olmuştur. Batı'daki gelişmeleri izleyen, Avrupa'ya gidip buradaki entelektüel ortamı yakından tanımaya çalışan son dönem Osmanlı aydınları arasında sosyolojiye özel bir ilgi duyanlar olmuş, bu ilginin bir sonucu olarak da, Fransa menşeli bu bilim dalıyla ilgili yoğun tercüme faaliyetleri içersine girilmiştir. Makale düzeyinde başlayan bu çeviriler, Batı'daki sosyologların eserlerinin çevirisi ile devam etmiştir. Sosyolojiye yönelik bu ilgi ve buna dayalı faaliyetler, bu bilimin ortaya çıktığı XIX. yüzyıla tekabül etmesine karşılık, sosyoloji tarihi ile ilgili tercüme ya da telif eserlerin yayınlanması ancak XX. yüzyılın ortalarına doğru gerçekleştirilebilmiştir.

Ülkemizde görece zengin olarak değerlendirilebilecek sosyoloji neşriyatı içersinde, sosyoloji tarihi ile ilgili çalışmaların kısır denilebilecek bir boyutu aşmış söylemek güçtür. Oysa sosyolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışından itibaren onu yakından takip etmiş, Fransa'dan sonra dünyadaki ikinci sosyoloji kürsüsünü kurduğu iddiasını taşımış bir coğrafyada sosyoloji tarihi yazımına yönelik bu ilgisizliği açıklayabilmek güçtür. Gerek sosyolojiye yönelik ilgiyi canlı tutabilmek, gerekse sosyoloji alanındaki eğilimleri belirginleştirip, ortaklıkları ve farklılıkları ortaya koyabilmek ve böylece karşılaştırmalarda bulunabilme imkânı oluşturmak, gerekse de bu alanda çalışma yapmış/yapacak olanları teşvik etmek ve özgünlüklerine katkıda bulunmak açısından sosyoloji tarihi yazımı önemsenmesi gereken bir konudur.

Sosyoloji tarihi kapsamında değerlendirilebilecek belirli konuların, çoğu sosyolojiye giriş kitabında ve/yahut sosyolojiyle ilgili temel metinlerde bir şe-

* Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

kilde ele alındığını söylemek mümkündür. Sosyolojinin tarihine ve sosyoloji disiplininin dünyanın farklı coğrafyalarındaki serüvenini ele alan çeşitli makalelere rastlamak mümkündür. Ümit Meriç'in Japonya'da sosyoloji üzerine *Sosyoloji Konferansları Dergisi* (1984, 20. Kitap)'nde yayınlanmış olan makalesi, Niyazi Berkes'in "Amerika Birleşik Devletleri'nde Toplum Biliminin Öncüleri" (Niyazi Berkes, *Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları*, İstanbul: Adam Yay., 1985, s. 335-380) başlıklı eserindeki yazısı gibi. Bu örnekleri çoğaltmak da mümkündür. Benzer şekilde, Saint-Simon, Auguste Comte, Karl Marks, Emile Durkheim, Max Weber vb. gibi sosyolojinin bilimsel bir meşruiyet görmesini temin eden ve gelişiminde belirleyici katkılar sağlayan belli sosyologlara ilişkin gerek kitap ve gerekse de makale hacminde pek çok monografik çalışma da Türkçe'de mevcuttur. Sosyoloji disiplininin gerek ortaya çıkışında ve gerekse de gelişim sürecinde gerçekleştirilen temel tartışma konularını ve problemlerini ele alan pek çok çalışmadan da söz etmek mümkündür. Derek Layder'in *Sosyal Teoriye Giriş* (çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Küre Yay., 2006) ve Anthony Giddens'in *Sosyal Teorinin Temel Problemleri* (çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Paradigma Yay., 2005) vb. gibi pek çok eser sosyolojinin tartışma konularını, bir yönüyle sosyoloji tarihini de harmanlayarak ele almaktadırlar.

Bütün bu çeşitliliğe karşın, biz bu çalışmamızı, gerek serüveni ve gerekse de aktörleri itibarıyla yalnızca bu disiplinin tarihini konu edinen çalışmalarla sınırlamaya özen gösterdik. Bu yazıda bunun tek bir istisnası *Sosyal Bilimleri Açın* başlıklı çalışma olmuştur. Söz konusu çalışmanın, özellikle ilk bölümlerinin, sosyolojinin ortaya çıktığı döneme ilişkin canlı bir tasvir yapıyor olması bu yazıda kendisine yer vermemizi gerektirdi.

Tekrar edecek olursak... Bu makalede ele alınacak olan sosyoloji tarihi ile ilgili eserler, tamamen ya da ağırlıklı olarak klasik Batı sosyolojisi üzerine yazılmış telif ve tercüme eserler ile sınırlı tutulmuştur. Bir başka ifadeyle, çağdaş sosyoloji ve Türk sosyoloji tarihi üzerine yazılmış kitaplar, bu makalenin kapsamı dışındadır. Çalışmada ele alınan kitaplar, içerdikleri konulardan hareketle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, kitapların içeriğini doğru analiz edebilmek açısından, eserin hangi koşullarda yazıldığı ve yazarın genel eğiliminin ne olduğu da dikkate alınan hususlardan olmuştur.

Hilmi Ziya Ülken ve *İçtimai Doktrinler Tarihi*

Sosyolojinin Türkiye'deki serüveninde önemli kilometre taşlarından birisidir Hilmi Ziya Ülken. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nün yeniden organize edilmesinde öncü bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra çıkardığı *Sosyoloji Dergisi*, katılmış olduğu ulusal ve uluslar arası sosyoloji kongreleri ve yazmış olduğu teliflerle de Türkiye'de sosyolojinin akademik bir meşruiyet ve yaygınlık kazanmasında çok önemli katkılarda bulunmuştur. Fel-

sefeden mantıka, psikolojiden ahlaka varıncaya kadar pek çok disiplinle ilgili telif eserler veren Ülken, sosyolojinin çeşitli yönlerine ilişkin de kitaplar kaleme almıştır. Onun vermiş olduğu telifler, her şeyden önce, dönemin ders kitabı ve başvuru kaynağı eksikliğini gidermek gibi bir işlevi haizdir.

Ülken'in kaleminden çıkmış olan *İçtimaî Doktrinler Tarihi*,¹ aslında bir tür 'fikir(ler) tarihi'dir. 'Giriş'in ilk cümlesi 'Fikir tarihi nasıl tetkik edilmelidir?' şeklindedir (s. 3). Eser de, tarih boyunca toplum meselesinin felsefeden tarihe, siyasetten sosyolojiye çeşitli disiplinler içerisinde değerlendirilebilecek farklı coğrafyalardan düşünürler tarafından nasıl ele alındığını göstermeyi hedefliyor.

Kitap iki kısımdan oluşuyor. Birinci Kısım, 'İçtimaiyattan Önceki İçtimaî Doktrinler'i (s. 7-184) konu ediniyor ve bu bağlamda Eflatun, Aristo, İbn Haldun, Aquinolu St. Thomas gibi çeşitli filozof ve düşünürlerin toplumsal meselelere nasıl yaklaştıkları, toplumsal olayları nasıl yorumladıkları üzerinde duruluyor. Bu kısmın bir diğer alt başlığında Thomas Moore, Campanella ve diğer ütopyacı düşünürlerin toplum anlayışları tanıtılıyor. Bu kısmın diğer alt başlıklarını 'materyalizm', 'idealist felsefe', 'ideologlar' ve 'İlimci Sosyalizm-Diyalektik Materyalizm' oluşturuyor.

"İçtimaiyat İçindeki İçtimaî Doktrinler' başlıklı İkinci Kısım'da Ülken, sosyolojinin doğuşunu ve bu çerçevede katkılar yapmış düşünürleri ele almaktadır. Bu bölümde (s. 185-342) Ülken, sosyolojinin başlangıcından itibaren ortaya çıkmış gerek akımları ve gerekse de isimleri –kitabın tamamında takip edilen usul doğrultusunda- ikişer üçer sayfalık kısa, fakat yoğun değerlendirmeler sergilediği bölümler halinde ele almıştır. Eser, gerek baskısının özensizliğine ve gerekse dağınık görüntüsüne rağmen, türünün ilklerinden olması ve dönemi için bir boşluğu doldurması hasebiyle önemlidir.

Sorokin ve Yüzyılımızın Sosyoloji Nazariyeleri

Rus asıllı Amerikalı sosyolog Pitirim Alexanderovich Sorokin'in eseri, önce kısım kısım yapılan çeviriler şeklinde yayınlanmış, sonrasında kitabın tamamı tercüme edilerek yayınlanmıştır. Sorokin'e ait eserin, ilk olarak birinci cildi üç ayrı kitap halinde, Münir Raşit Öymen tarafından, *Yüzyılımızın Sosyoloji Nazariyeleri* adıyla tercüme edilmiştir. 1947, 1948 ve 1949 yılında yapılan bu çevirilerden sonra, kitabın tamamının Türkçeye çevrilmesi ancak 1974 yılında gerçekleştirilebilmiştir. *Çağdaş Sosyoloji Teorileri* başlığı altında iki cilt halinde yayınlanan bu çeviri, daha sonra *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* başlığıyla Kültür Bakanlığı Yayınları tarafından 1994 tarihinde tekrar basılmıştır.

Sorokin bu eserini, Harvard Üniversitesi'nde sosyoloji derslerini takip eden öğrencileri için 1928 yılında hazırlamış, eser sadece Amerika'da değil dünya ge-

1 İstanbul: İstanbul Üniversitesi Neşriyatı, Yenidevir Basımevi, 1941.

nelinde büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve pek çok dile çevirisi yapılmıştır. Türkçe çeviri ise, İngilizce aslından değil de, 1938’de René Verrier’in İngilizceden Fransızcaya yaptığı tercüme (*Les Théories Sociologiques Contemporaines*) esas alınarak yapılmıştır. Bu açıdan eser, çevirinin çevirisi niteliğini taşımaktadır.

Sorokin’in hayat serüveni ve dünya görüşü dikkate alındığında, “eserin bu denli büyük bir ilgiye mazhar olmasının altında yatan temel faktörlerden biri de acaba bu mudur?” sorusu akla gelmektedir. 1889’da Rusya’da doğan Sorokin, öğrencilik yıllarında, Çarlık hükümetine karşı liberal devrimciliği savunmuş, Bolşeviklerin öncülüğünde 1917’de gerçekleştirilen İhtilal sonrasında kurulan hükümete karşı da muhalif bir tutum sergilemekten geri kalmamıştır. Muhalif tavrından dolayı birkaç kez tutuklanmış olan Sorokin, 1922 yılında (önce idama mahkûm edilmiş, ancak bu karar değiştirilerek) sürgüne gönderildiği Çekoslovakya’dan da Amerika’ya gitmiştir (1923).²

Yüzyılımızın Sosyoloji Nazariyeleri-1 eserinin başlangıç sayfalarında kitabın mütercimi Münir Raşit Öymen, Türkiye’de sosyoloji ile uğraşanlarla (Ziya Gökalp, Prens Sabahattin ve Mehmet İzzet) ilgili kısa bir tanıtım yazısı yazmış, bunun yanı sıra çevirisini yaptığı eserin önemine değinmeyi ihmal etmemiştir. Öymen’in bu konuda yazdıkları dikkate alındığında, Sorokin’in muhalif kimliğine benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Bolşevik İhtilali’nin radikal yönelimlerini ve şiddete başvurmasını eleştiren Sorokin’in tavrı karşısında, Raşit Öymen de, CHP çizgisinde yer almakla birlikte, ulusal devletin kuruluşuyla girilen yeni süreçte, radikal değişimlerin yapılmasına yönelik yaklaşımlara eleştirel bakmaktadır:

Yeni bir devlet kurduk. Her sahada “İnkılâp”lar yapıyoruz. Yaşamak kabiliyetini kaybettiği için eskimiş olan müesseseleri yıkmak gerekebilir. Ancak bu İnkılâp işlerinde çok ileri gittiğimizi gösteren hâdiseler vardır. Her yaşlı müesseseyi yıkmakta fayda yoktur. Bunların bazılarını islâh edebiliriz. Fakat Radikal inkılâpçı olanlar, umumiyetle her şeyi kökten yıkmak isterler. Eski müesseseleri kötü görmek, iç ve dış siyaset meselelerinde, yeni müesseselerin kuruluşlarında az veya çok derin olan karmakarışık aşağılık ve üstünlük duyguları yaşayarak her yaşlı müesseseyi beğenmemekte, ileri memleketleri aşağı veya üstün bulmakta, bazen onları “taklid”e çalışmaktadırlar. (...) Bununla beraber, bütün bu hatalı hareketler, hayatı ve cemiyet müesseselerini, çekici ve parlak görünen tek bir nazariyeye esir olarak onu kabul etmekten ileri gelmektedir. (...) Kendi düşünce tarzına aykırın olan düşünce tarzlarına az veya çok değer vermek, daima birçok ihtimalleri göz önünde tutarak açık kapılar bırakmak, bizim anlayışımıza göre, çok doğru olur. İşte Türkçeye çevirdiğimiz bu eser,

2 Sorokin hakkında hayat öyküsünün de yer aldığı bir değerlendirme için bkz. Carle C. Zimmerman, “Sorokin’e Yeniden Duyulan İlgî ve Taşıdığı Anlam”, çev. Muzaffer Sencer, *Sosyoloji Dergisi*, sayı: 17-18 İstanbul: İstanbul üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., 1962-1963. Ayrıca Sezgin Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri 2*, Konya: Yunus Emre Yayıncılık, 1994, s. 513-536.

aynı hâdiseler hakkında muhtelif görüş tarzları demek olan çeşitli nazariyele-ri birer birer incelediği ve tenkid ettiği için bize çok faydalı olabilir.³

Sorokin, niçin böyle bir kitap yazdığını belirttiği giriş yazısında, yağmur sonrasında mantarların türemesi gibi, gelinen noktada pek çok sosyoloji teori-sinin ortaya atıldığını, bunca çeşitlilik karşısında da bu alana ilgi duyanların, bu sahaya ilk girdiklerinde doğru ve yanlış teorileri birbirinden ayırt etmede çok büyük sıkıntı çektiklerini belirtmektedir. Bu noktada yazdığı kitabın ama-cının ve faydasının da, eleştirel bir yöntemle sosyoloji alanındaki teorileri de-ğerlendirmek olduğunu belirtmektedir. Sorokin, belli bir sosyologun düşünce-lerinin incelenmesine yönelik biyografik tarzda bir çalışma yerine, ekollere ya da sınıflara dayalı bir incelemede bulunmayı hedeflemiştir. Kitapta ele alınan konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Mekanist Okul: “Sosyal Mekanik”, “Sosyal Fizik”, “Sosyal Enerjetik”, “Pa-reto’nun Matematiksel Sosyolojisi”
2. Bireşimci Okul: “Le Play’in Coğrafya Ekolü”
3. Coğrafya Okulu
4. Biyolojik Okul: “Organizmacı Ekol”, “İrk, soyaçekme ve seçip ayıklama –selection- Ekolü”, “Sosyal Darvencilik ve Yaşam Kavgası”
5. Biyo-Sosyal Okul: “Demografik Sosyoloji”
6. Biyo-Psikolojik Okul: “İçgüdü Sosyolojisi”
7. Sosyolojizm Okulu: “Yeni Pozitivist Ekol”, “Durkheim Ekolü”, “Biçimci (Formel) Sosyoloji”, “Gumplowicz Ekolü”
8. Psikolojik Okul: “Davranış”, “İçgüdü”, “Çeşitli Tiplerin Yorumlanması”
9. Psiko-sosyolojik Okul: Toplumsal olaylara kültür, din, hukuk, kamuoyu –umumi efkâr- ve diğer psiko-sosyal faktörler üzerinden getirilen yo-rumlamalar. Farklı psiko-sosyal olaylar arasındaki özel ilişkilerin deney-sel olarak incelenmesi.

P. A. Sorokin’e ait eserin, farklı zamanlarda yapılmış bütün çevirileri dikka-te alındığında, tercüme dili açısından pek de başarılı olduğu söylenemez. Ese-rin kimi yerlerinde yabancı kavramların Türkçe karşılıklarını yazmak yerine, bunları olduğu gibi yazma (ethnique, fetichist, prolétariat, idéologie, interacti-on processus, seigneur, cause efficens vb. gibi) yoluna gidilmiştir. İlk çevirinin yapıldığı 1947 yılından⁴ Kültür Bakanlığı tarafından eserin tekrar basıldığı 1994

3 P. A. Sorokin, *Yüzyılımızın Sosyoloji Nazariyeleri I*, çev. Münir Raşid Öymen, İstanbul: Hüs-nütabiat Basımevi, 1947, s. 12–13. (1947’de yayımlanan ilk kitapta yer alan bu eleştiriye da-ha sonraki baskılarda yer verilmemiştir)

4 Hatta kitaplaştırmadan önce, *İş Dergisi*’nde -yine M. Münir Raşid Öymen tarafından çevi-risi yapılp- yayımlanan kitaptan bir kısım dikkate alındığında, bu tarihi 1945’e kadar gö-türmek mümkündür.

Yılına kadar, aradan geçen yarım asra yakın bir zaman dilimi dikkate alındığında, bu türden eksikliklerin giderilmemiş olması dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra mütercimim, eserin ilk baskısının yapıldığı yıllarda sahip olduğu eleştirel tutumuyla çelişecek bir şekilde, dilde yerlileş(tir)me adına, 1947, 1948 ve 1949'daki baskılarda yer alan Arapça ve Farsça kaynaklı -Türkçede tam karşılığı bulamadığı- bazı kelimeleri kullanmamak için, etimolojik bir üslup takınarak, -çeviride referans aldığı Fransızca kitapta yer alan- yabancı hallerine (*corrélation* gibi) yer vermesi ilginç bir durumdur. Ayrıca eserin yapılan bütün çevirilerinde, bazı Türkçe kelimelerin yanına sıkça İngilizce ya da Fransızca karşılıklarının da parantez içersinde konması, okur açısından eseri okumayı güçleştirici bir durum oluşturmaktadır.

Sorokin'in Kitabının Etkisi: Kösemihal'in Sosyoloji Tarihi

Çevirideki kusurlarına karşın Sorokin'in eserinin Türkiye'de etkisi geniş olmuş, sosyoloji tarihi alanında yazılan telif eserler için bir model teşkil etmiştir. Bu noktada ilk akla gelen, Nurettin Şazi Kösemihal'e ait *Sosyoloji Tarihi* eseri-dir. Bu eserden önce *Sosyal Doktrinler Tarihi I-II ve III'ü* hazırlayan Kösemihal, burada ele aldığı konuları daha sonra *Sosyoloji Tarihi* adı altında kitaplaştırmıştır. İlk baskısı 1956 yılında yapılan bu kitabın içeriği incelendiğinde, Sorokin'in yazdığı *Çağdaş Sosyoloji Teorileri* ile arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Sorokin'e ait eserde, toplum ve toplum olaylarına ekonomi temelli açıklamalar getirmeye çalışan "ekonomist okul" açıklanırken kullanılan ifadeler ile Kösemihal'in aynı konuyu ele alırken kullandığı ifadeler arasındaki benzerlik bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir:

Günümüzde, yalnız sosyal düşüncenin tarihine tamamiyle yabancı olan kimseler, bu okulun Karl Marx'ın ve Friedrich Engels'in eserleriyle doğduklarını iddia edebilirler. Gerçek odur ki, hatırlanamayacak bir zamandan beri düşünürler, "ekonomik elemanlar"ın insan hat-tı hareketi, sosyal teşkilat, sosyal processus'ler ve cemiyetin tarihsel alınyazısı üzerinde oynadıkları rolü öğrenmişlerdir.

Confucius ve Mencius gibi Doğu bilginleri ve eski Hind düşünürlerinin öğretimlerinde, ekonomik şartların açıkça ya da kapalı bir şekilde belirtildiğini görürüz. Confucius ve Mencius, fakirliğin halkın memnuniyetsizliğini ve sosyal karışıklıkları doğurduklarını ve halkı memnun edici ölçüde ekonomik tatminin sosyal düzenin zorunlu bir şartı olduğunu göstermişlerdir.

Bu düşünürler, ekonomik elemanların, dinsel ve politik olayları şartlandırdıklarına da işaret etmişlerdir.⁵

5 P. A. Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Teorileri II*, çev. M. Münir Raşit Öymen, Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1974, s. 89.

Kösemihal'in kitabında aynı konu şu şekilde geçmektedir:

Toplumsal düşünce tarihini gözden geçirmeyenler, Karl Marx ve Friedrich Engels'i ekonomist okulun ilk kurucuları sanırlar. Oysa ekonomi etmeninin insanların gidişlerine (conduite), toplumsal örgütlerine, toplumsal oluşumlarına (processus), toplumların tarih kaderlerine olan etkisi pek eski zamanlardan beri birçok düşünürlerin dikkatini çekmiştir. Gerçekten Confucius da Mencius'da ve daha birçok Hint düşünürlerinde ekonomi olaylarının önemini belirten pek çok fikirlere rastlıyoruz. Örneğin Confucius ve Mencius'a göre: Fakirlik halkı memnun etmez, onları toplumsal kargaşalıklara sürükler, halkın ekonomi bakımından doyurulması, toplumsal düzenin zorunlu bir koşuludur. Gene aynı düşünürlere göre ekonomi olayları, din ve politika olaylarını koşullandırmaktadır.⁶

İki eser arasında yukarıdaki gibi benzerliklere diğer kısımlarda da rastlamak mümkündür. Kösemihal'in eserinin kaynakçasına bakıldığında tek bir yerli kaynağa dahi rastlanmaması ve söz konusu kaynakçanın tamamında yabancı (Fransızca, İngilizce ve Almanca) eserlere yer verilmesi ilginç bir durumdur. Bu noktada Kösemihal'in, bizde eserleri büyük oranda çevrilmiş olan Durkheim'in yerli dildeki eserlerini referans olarak göstermek yerine, Fransızca eserlerini referans olarak göstermesi dikkat çekicidir. İki eser arasındaki benzerliğin basit göstergelerinden biri de, tasnifleri ve buna dayalı konu başlıklarıdır. Kösemihal'e ait eserin konu başlıkları, Sorokin'e ait eserin konu başlıklarıyla yakın bir benzerlik içersindedir. Kösemihal, eserini şu beş bölüme ayırmıştır:

1. Toplum ve Doğa: "Toplumsal Olayları Fizik Doğaya Bağlayanlar", "Toplumun Anlatılmasında Doğaya veya Coğrafya Olaylarına Önem Verenler"
2. Toplum ve İnsan Bedeni (Örgenlik): "Toplumsal Olayları Biyolojik Örgenliklere Benzetenler (Bio-organik Okul)", "İnsan Bedeninin Niteliğine, Antropoloji Olaylarına Önem Verenler", "İnsan Bedeninin Niceliğine, Demografya Olaylarına Önem Verenler (Demografya Okulu)", "Hayat Kavgası Olaylarına Önem Verenler (Darwinci Okul)"
3. Toplum ve Bireysel Bilinç Olayları: "Toplumsal Yaşamı İçgüdülerle Anlatan Kuramlar", "Toplumsal Yaşamın Davranışçı Görüşle Açıklanması", "Toplumsal Hayatın İçebakışçı Görüşle Açıklanması"
4. Toplum ve Kolektif Bilinç Olayları (Değerler): "Kolektif Bilinci Bireyüstü Bir Varlık Sayanlar", Ekonomi Olaylarına Önem Verenler (Ekonomist Okul)", "Teknik Olaylarına Önem Verenler", "Töre, Âdet, Ahlak Olaylarına Önem Verenler", "Hukuk Olaylarına Önem Verenler", "Din Olaylarına Önem Verenler"
5. Bütüncü Görüşler: "Le Play Sosyolojisi", "Vilfredo Pareto"

6 Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, 5. basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995, s. 216.

İki eser arasındaki yakın benzerlikten dolayı Kösemihal'e eleştiriler yöneltilmiş olacak ki, *Sosyoloji Tarihi*'nin önsözünde bu konuda açıklamada bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Kösemihal, Sorokin'in kitabından ikinci derecede bir kaynak olarak, sadece bir malzeme deposu olarak yararlandığını belirttiikten sonra bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

Gerçekten "Sosyoloji Tarihi" adını taşıyan bu yapıtımızda kuramların sınıflaması ve bu sınıflamayı temellendiren sistem tümüyle kendi görüşümüze dayanmaktadır. P. Sorokin'in sınıflamasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Sırası gelmişken şunu da söyleyelim ki Sorokin yukarıda adı geçen yapıtında toplumsal kuramların sadece bir sınıflamasını yapmış, ama bu sınıflamasının dayandığı bireşimi nedense anlatmak gereğini duymamıştır. Çok önemli saydığımız bu noktayı yapıtımızda savsaklamamaya özellikle dikkat ettik.⁷

Eserin bu özelliklerine karşılık, günümüzde Sorokin'e ait *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*'nin değil de Nurettin Şazi Kösemihal'e ait *Sosyoloji Tarihi*'nin ön plan-da olması ve çeşitli baskılarının yapılmasına devam edilmesi dikkat çekicidir.

Fındıkoğlu'ndan Sosyoloji Tarihine Doktriner ve Metodolojik Bir Bakış: İctimaiyat

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun, *İctimaiyat* başlıklı üç ciltten oluşan kitabı, İstanbul Üniversitesi Hukuk ve İktisat Fakültesi'nde verdiği ders notlarına dayanmaktadır. İlk baskısı 1947'de yapılan kitabın daha sonra da muhtelif baskıları yapılmıştır. Eserin sonraki baskılarında çeşitli düzeltmeler ve eklemeler yapılmıştır. Üç kitap halinde düzenlenen eserin ilk kitabı farklı bir içeriğe sahip olmakla birlikte, ikinci ve üçüncü kitabın aynı içeriğe sahip olduğu görülmektedir. İkinci ve üçüncü kitap arasında belirtilebilecek tek fark, bazı konuların yerlerinin değiştirilmesi, bazı yerlerde de eklemelerin ve düzeltmelerin yapılmasıdır.

İctimaiyat serisinin ilk kitabı olan *İctimaiyat Dersleri: Sosyoloji Doktrin ve Kolları* başlıklı eser, çeşitli fasıllara ayrılmış iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümde çeşitli bilim dalları ile sosyoloji arasındaki ilişkiler ile bu ilişkiler üzerinde kurulan sosyoloji ekolleri ele alınmış, ikinci bölümde ise, sosyolojinin artık makrososyolojiden mikrososyolojiye yöneldiği tespitinden hareketle, çeşitli sosyoloji dalları, ortaya çıkışları, konuları ve sınırları üzerinde durulmuştur:

Birinci Bölüm: Sosyoloji Doktrinleri: Doktrinlere Toplu Bir Bakış; Coğrafya ve Sosyoloji; Biyoloji ve Sosyoloji: "İrkçılık", "Uzviyetçilik", "Zoo-sosyoloji"; Psikoloji ve Sosyoloji: "Psikolojik Mektepler", "Büyük Adam Sosyolojisi"; Sosyal Realite Problemi: "İctimai Reali-

⁷ Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, s. 13.

tenin Mevcudiyeti”, “İçtimai Hadiselerin İzahı”, “Muhtelif İçtimaiyat Tarifleri”.

İkinci Bölüm: Sosyoloji Kolları: Hukuk Sosyolojisi: “İçtimaiyatta İşbölümü”, “Hukuk Sosyolojisi Mevzuu”, “Hukuk Sosyolojisinin Gayesi”, “Tedvin Sosyolojisi”, “Türkiye’de Hukuk Sosyolojisi”, “Hukuk Sosyolojisinde Nazariye ve Tatbikat”, “Tabii Hukuk Sosyolojisi Etrafında Denemeler (Aile Sosyolojisi, Türk Aile Sosyolojisi, Türk Aile Hukuku, Türk Patronimisi)”, “Kanunun Tatbikatta Takibi”; Ahlâk Sosyolojisi: “Ahlâk Müessesesi”, “Ahlâk ve Hukuk Münasebeti”; İktisat Sosyolojisi; Sanayi Sosyolojisi: “Teorinin Doğuşu”, “İnsanlararası Münasebet Teorisinin Felsefi Temeli”; Köy ve Şehir Sosyolojileri; Birkaç Sosyoloji Kolu: “Folklor ve Sosyoloji”, “Güzel Sanatlar Sosyolojisi”, “Göç Sosyolojisi”.

Fındıkoğlu *İçtimaiyat: Metodoloji Nazariyeleri* kitabını ise, sekiz bölüme ayırarak bu bölümlerde Aristo, İbni Haldun, Francis Bacon, René Descartes, Auguste Comte, Le Play, Stuart Mill ve Claude Bernard’ın metodolojik yaklaşımlarını ele alıp değerlendirmiştir. Bunu yaparken, önce ele aldığı kişinin hayatı ve eserleri üzerinde durmuş, sonrasında metodolojik yaklaşımını ele almıştır. Fındıkoğlu bu kişilerin Türkiye’deki etkileri üzerinde durmayı da ihmal etmemiştir. Örneğin Comte’u ele alıp pozitivismi değerlendirdiği kısımda, Türkiye’de pozitivismın başlıca temsilcilerinden biri olarak Ahmet Rıza’yı da ele almış, Ahmet Rıza’nın hayatı, eserleri ve pozitivism ile olan ilişkisi üzerinde durmuştur. Aynı şekilde Le Play ele alınırken, Türkiye’deki temsilcisi Prens Sabahattin’in de ele alınması ve Ziya Gökalp ile aralarındaki tartışmalara yer verilmesi önemlidir. Fındıkoğlu’nun kitabının önemli yanlarından biri, sosyoloji tarihi alanında öteki kitaplarda pek yer verilmeyen Le Play’e ayrıntılı bir şekilde yer vermesidir. Ülkemizde, hâkim sosyoloji anlayışını oluşturan Durkheim sosyolojisinin karşısında yer alan başlıca akımlardan biri olan Le Play ekolünün bu bağlamda ele alınması önem teşkil etmektedir.

Hans Freyer’den İçtimai Nazariyeler Tarihi

Hans Freyer’e ait *İçtimai Nazariyeler Tarihi* adlı eser de, Sorokin ve Fındıkoğlu’na ait eserlerde olduğu gibi, ders notlarına dayanmaktadır. Bu kitap, 1955–1956 döneminde Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde misafir öğretim üyesi olarak ders veren Alman sosyolog Freyer’in ders notlarının, Tahir Çağatay tarafından tercümesi sonrasında ilk olarak 1960’ta basılmıştır. 1968’de yapılan ikinci baskıda Tahir Çağatay tarafından, Freyer’in ders notlarında ele alınan konular içersinde yer verilmeyen ya da kısaca yer verilen kısımları tamamlamak açısından, uzun bir ekler kısmı konulmuştur. Bu eklerle birlikte kitap şu altı kısımdan oluşmuştur:

1. Sosyolojinin Hazırlık Çağının Son Safhaları: “Tabîî Hukuk Öğretileri”, “Beşerî Cemiyet Tarihi”, “Alman İdealist Felsefe Sistemlerinde ve Romantik Düşünürlerinde Cemiyet ve Devlet Felsefesi”.
2. Klasik Sosyoloji Sistemleri: “Fransa ve İngiltere’deki Gelişme İstikametleri (Fransız Pozitivizmi, Saint Simon, Auguste Comte, Herbert Spencer)”, “Almanya’daki İnkışaf İstikameti (Hegel Sisteminden Cemiyet Mefhumu, Lorenz Von Stein, Karl Marx, W. H. Riehl)”.
3. 1860-1900 Arasında Sosyoloji: “Diğer Sosyal İlimler ve Hususiyle İktisat İlmiyle Olan Münasebet”, “Sosyolojinin Mevcudiyeti Meselesi ve Konusu Etrafında Münakaşalar”.
4. 1900 Yılı Çevresinde Vuku bulan Yeni Baştan Sistemleşme Hadisesi: E. Durkheim, V. Pareto, Max Weber, F. Tönnies, Amerika Sosyolojisinin Umumi Karakteristiği, L. F. Ward, F. H. Giddings.
5. 1900’den Sonraki Sosyoloji Cereyanları: Formel Sosyoloji, Psikolojik Cereyan, Üiversalist Cereyan, Tarihi Cereyan.
6. Ekler: A. Comte, F. Le Play, Sabahaddin Bey, H. Spencer, A. Schäffle, E. Durkheim, V. Pareto, F. Tönnies, G. Simmel, İki Cihan Harbi Arası Devre, Z. Gökalp.

Freyer, bu eserinde, sosyoloji teorilerinin kısaca tahlilini yapmaya çalıştığını belirtmiştir. Bu tahlillerin başlangıç noktası olarak, sosyolojinin kendi konularına ve yöntemine sahip olduğu dönemi seçtiğini belirten Freyer, bu noktada da işe kesin bir isim ile başlamanın, sözelimi sosyolojiyi Auguste Comte ile başlatmanın pek de kabul edilebilir bir yaklaşım olmayacağını ifade etmektedir. Sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışını, belirli bir mecra ve istikamet kazanmasını sağlaması açısından XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyıl başlarındaki fikir hareketlerini, sosyolojinin hazırlık çağı bağlamında ele almanın daha uygun olacağını belirtmektedir. Sosyolojinin kapsamı ve konuları dikkate alındığında, XVIII. yüzyılda yaşayan bazı düşünürler tarafından dile getirilen görüşleri, gerçek anlamda sosyoloji olarak ele almak gerektiğini belirten Freyer, buna gerekçe olarak da bu düşünürler tarafından (önceki dönemlerden farklı olarak) devletin nasıl şekillendirilmesi gerektiği hususundan ziyade, toplumun nasıl ortaya çıktığı üzerine odaklanmalarını göstermektedir. Freyer, sosyoloji ile fazlaca ilgilenen tarihçiler olarak nitelendirdiği bu düşünürlerden Voltaire ve John Millar⁸ gibi isimler üzerinde durmaktadır.

Freyer, klasik sosyoloji teorilerini ele alırken, bunların çift felsefi köklerinin olduğunu belirtip, bu ikili ayrıştırma üzerinde önemle durmaktadır. Sosyolojinin birinci şeklinin Fransız (Saint Simon, Auguste Comte) ve İngiliz (Herbert

8 Millar, toplumsal düzen konusu üzerinde durmuş ve toplumsal ilişkilerin ve düzenin şekillenmesinde, coğrafya ve iklim koşullarının/doğanın etkili olmasından öte, insanların yaptıkları aletlerin ve araçların/teknikğin etkili olduğunu savunmuştur.

Spencer) kaynaklı olduğunu belirten Freyer, bu noktada da özellikle Fransız pozitivismi üzerinde durmuştur. Sosyolojinin ikinci şeklinin ise Almanya'da (Lorenz Von Stein, Karl Marx, W. H. Riehl) meydana geldiğini belirten Freyer, bunun felsefi temelini de Hegel'e dayandığını belirtmektedir.

Bugünkü sosyolojinin gerek içerik, gerekse de yöntem bakımından bu düşünürlerin tasarladıklarından tamamıyla başka bir bilim hali aldığını söyleyen Freyer, bu noktada dikkat çekici tahlillerde bulunur. Sözcülemi, Karl Marx'ı ele alırken, yaşadığı dönemin sanayi toplumundaki gelişmelerine bakarak birtakım öngörülerde bulunması ve bunları zaman ve mekân boyutundan sıyrarak evrenselleştirmesi açısından bu düşünürü eleştirmesi önemlidir. Bugün çok değişik bir toplum hayatı içerisinde olduğundan dolayı Marx'a ait görüşlerin büyük oranda yanlışlandığını belirten Freyer, dolayısıyla bu görüşleri eleştirel bir düzlemde tekrar ele almanın zaruri olduğuna dikkat çekmektedir. Kitabın 1955-1956 dönemindeki ders notlarına dayandığı hatırlanırsa, bu tespitlerin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Freyer'in ders kitabında eksiklik olarak görülebilecek yerler de mevcuttur. Örnek vermek gerekirse, Türkiye'deki sosyoloji eğilimi üzerinde belirgin bir etkisi olan Durkheim üzerinde yeterince durmamış olması, bu açıdan bir eksiklik olarak görülebilir. Ancak Tahir Çağatay'ın, Freyer'in ders notlarını çevirmekle kalmayıp, kitapta eksik ele alınan konuları kendisinin hazırlaması ve ek olarak kitaba koyması önemli bir gelişme ve belki de -sınırlı bir muhtevaya sahip de olsa- telif ilk sosyoloji tarihi olarak değerlendirilebilir.

Ders Notlarına Dayanan Bir Başka Eser:

Sosyolojik Düşüncenin Evreleri

Türkiye'de çoğu sosyoloji bölümünde ders kitaplarından biri olarak okutulan Fransız sosyolog Raymond Aron'un kitabı, ders notlarına dayanan bir başka sosyoloji tarihi kitabıdır. Aron'un Paris Üniversitesi'nde "Tarihsel Toplumbilimin Büyük Öğretileri" adlı dersinde, "Baron de Montesquieu, Auguste Comte, Karl Marx, Alexis de Tocqueville, Emile Durkheim, Vilfredo Pareto ve Max Weber" üzerine verdiği derslere dayanan kitabı, iki kısma ayrılarak Türkçeye çevrilmiştir. 1973 yılında çevirisi yapılan *Toplumbilim Düşüncesinde Ana Akımlar* başlıklı birinci kitapta, "Montesquieu, Comte, Marx ve Tocqueville" ele alınmış, aynı adla yayınlanan (1973) ikinci kitapta da "Pareto, Weber ve Durkheim" üzerinde durulmuştur. Bu iki cilt daha sonra 1986'da, Korkmaz Alemdar'ın çevirisiyle (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* başlığı altında tek kitapta toplanmıştır. Kitap (yine Alemdar'ın çevirisiyle), 1989'dan itibaren de Bilgi Yayınevi tarafından basılmaya başlanmıştır.

Raymond Aron, kitabın *Giriş* kısmında bu kitabı (ya da bu kitabı oluşturan üniversite derslerini), Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin dünya kongrelerin-

den esinlenerek hazırladığını belirtmektedir. Bu kongrelerde Sovyet sosyologlarının da katılımıyla zengin tartışmaların yapıldığını belirten Aron, buradan edindiği izlenimlerin kendisi için önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada Aron, kitapta ele alınacak olan düşünelere geçmeden önce Marksist (Sovyet) sosyoloji ile Avrupa ve Amerikan sosyolojisi üzerine çeşitli değerlendirmelerde bulunur:

1945'ten beri sosyolojik incelemelerin Avrupa'da ve komünist olmayan bütün ülkelerde yayılmasında en önemli etkiyi yapan Amerikan sosyolojisi, özünde analitik (çözümsel) ve ampirik (görgül) bir sosyolojidir. Toplumsal insanın ya da eğer tercih edilirse, toplumsallaşmış bireyin nasıl yaşadığı, düşündüğü, hissettiği ve karar verdiğini belirlemek için sorulu ve görüşmeli anketler yapar.⁹

(...) Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (...) sosyoloji, sözcüğün Marksist anlamında eleştirel olmaktan çıkmıştır. Marksist sosyoloji devlet ve parti (ya da eğer istenirse emekçi sınıfının) iktidarını haklı kıldığı, Amerika Birleşik Devletleri'nin analitik sosyolojisi de Amerikan toplumunun ilkelerini üstü kapalı biçimde kabul ettiği için toplumsal düzenin temel özelliklerini tartışmaz.¹⁰

(...) Sovyet sosyologları bilimlerinden çok toplumlarından hoşnuturlar; buna karşılık Amerikan sosyologları toplumlarından çok bilimlerinden hoşnutluk duyarlar.

Avrupa ülkelerinde, Üçüncü Dünya ülkelerinde olduğu gibi, biri ideolojik ve devrimci, öteki ampirik ve reformcu bu iki etki koşullara göre biri ya da öteki daha kuvvetli olarak aynı anda vardır.¹¹

Aron, özetle Sovyet sosyologlarının tutucu, Amerikan sosyologlarının ise reformcu olduğunu belirtir. Günümüzde, geçmişte kalmış bir dönem özelliği taşımasına karşılık, Sovyet deneyimine yakından tanık olmuş Fransız bir sosyolog olarak Aron (1905–1985), Sovyetler Birliği ve kapitalist Batı toplumu arasındaki karşılaştırmalara, yazdığı eserlerde sıklıkla yer verir.¹² Örneğin *Sanayi Toplumu* başlıklı eserinde de Aron, Sovyet toplumu ile kapitalist Batı toplumunu kıyaslar ve ideolojik düzeyde farklılık taşımalarına rağmen, iki toplum tipinin de “sanayi toplumu” olma özelliğinde birleştiğini, bundan dolayı da benzer türden sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını savunur. *Sanayi Toplumu* adlı eserinde konumuz açısından daha önemli olan ise Aron'un, Marx ve Toc-

9 Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, 3. basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1994, s. 12.

10 Aron, *a.g.e.*, s. 13.

11 *A.g.e.*, s. 14.

12 Sovyetlere yönelik eleştirel ilgisi dolayısıyla Aron, militan bir antikomünist olarak da suçlanmıştır.

queville ile Marx ve Montesquieu'nun fikirleri arasında yaptığı karşılaştırmalardır. Liberal kimliğe sahip biri olarak Aron, Marx'ı kendisine ne kadar uzak görüyorsa, Montesquieu ve (özellikle) Tocqueville'i kendisine o kadar yakın görmektedir.

Sosyolojik Düşüncenin Evreleri başlıklı çalışmasında da Aron, sosyolog olmamalarına rağmen, Montesquieu ve Tocqueville'i sosyoloji tarihindeki başlıca düşünürlerden ikisi olarak ele alır. Aron, Montesquieu ve Tocqueville'i Comte ve Marx'la birlikte sosyolojinin kurucuları arasında değerlendirir. Kitapta ele alınan ilk kişi de Montesquieu'dür. Aron'a göre *Kanunların Ruhunu*'nun yazarı, toplumsalın bütün alanlarını yakalamaya ve değişkenler arasındaki çeşitli ilişkileri belirlemeye çalışması açısından, Léon Brunschvich'in belirttiği gibi, sosyolojinin öncüsü olarak değil, her şeyden önce sosyolog olarak ele almak mümkündür. Fransa'da genellikle, Montesquieu'nün sosyolojinin öncülerinden biri olarak düşünülmesine ve sosyolojinin kurucusu olma onurunun Comte'a verilmesine karşılık, *Kanunların Ruhunu Üzerine*'de var olan sosyoloji yorumunun, bazı bakımlardan Comte'un yorumlarından daha çağdaş olduğunu ileri sürer.

Aron, çağdaş toplumların bazı yapısal özelliklerini belirlenmesinden hareket etmesi ve aynı tür ya da aynı tipe ait toplum çeşitleri arasındaki karşılaştırmalı yorumları dikkate alındığında Tocqueville'i sosyolog olarak kabul etmenin mümkün olduğunu belirtir. Ona göre Tocqueville, konularına yaklaşım tarzı açısından karşılaştırmalı bir sosyolog kimliğini taşımaktadır. Tocqueville'in bu özelliğinden esinlenerek Aron'un da kitaptaki düşünürleri karşılaştırmalı bir şekilde ele almaya çalıştığını belirtmek gerekir.¹³ Aron'un eserinin en önemli özelliklerinden birinin bu karşılaştırmalar ve bunlara yönelik yorumlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kitapta her bir düşünürün düşünceleri ele alındıktan sonra, kronolojik bir şekilde özgeçmişlerine de yer verilmiş, hemen sonrasında da, ele alınan düşünürle ilgili kaynakçaya yer verilmiştir. İncelemede, düşünürlerin önemli eserlerinin ele alınması ve bu eserlerden çeşitli alıntılar yapılması kitabın önemli özelliklerinden bir diğeridir.¹⁴ Kitabın sonunda çeşitli konferanslarda sunulan üç de bildiriye yer verilmiştir: "Auguste Comte ve Alexis de Tocqueville", "Tocqueville'in Siyasal Düşünceleri ve Tarihsel Görüşü", "Max Weber ve Güç Politikası". Gerek Aron'un kitabı sistematik ve akıcı bir tarzda yazması, gerekse de Korkmaz Alemdar'ın başarılı çevirisi, kitabı okumayı kolaylaş-

13 Aron bu karşılaştırmaları yaparken, Montesquieu-Comte-Marx-Tocqueville ve Durkheim-Pareto-Weber ikili ayrıştırmasını izler.

14 Aron en çok alıntıyı da Durkheim'i ele alırken yapmıştır. Buna gerekçe olarak Durkheim'in fikirlerine sempati duy(a)mamasını göstermektedir. Sübjektif değerlendirmelerde bulunmamak adına da Durkheim'i ele alırken daha fazla alıntıya yer verdiğini belirtmiştir.

tırmakta ve sosyoloji tarihi alanındaki önemli kaynak eserlerden biri olmasını sağlamaktadır.

Kızılçelik'in Sosyoloji Tarihi Serisinin İlk Kitabı: *Sosyoloji Tarihi 1*

Sosyoloji tarihi alanında dikkate değer çalışmalardan bir diğeri de, Sezgin Kızılçelik'in yakın bir tarihte (2006) yazdığı *Sosyoloji Tarihi 1* başlıklı eserdir. Kızılçelik, bu kitabını, yazmayı tasarladığı 10 ciltlik bir sosyoloji tarihi çalışmasının başlangıcı olarak sunmaktadır. Tabii sosyoloji tarihi üzerine kısır denilebilecek çalışmalar dikkate alındığında, belirtilen bu hedefin gerçekleştirilmesinin önem arz ettiği açıktır.

Kızılçelik, sosyolojiyi daha doğru anlamak açısından tarihine göz atmak gerektiğini, bunun için de işe, sosyoloji tarihinin taslağını çizen ve onun önemli evrelerini oluşturan öncü sosyologlar ile başlamak gerektiğini ifade etmektedir. Kızılçelik'in öncü sosyologlar olarak bahsettiği kişiler ise; İbni Haldun, Machiavelli, Montesquieu ve Rousseau'dur.¹⁵ Kızılçelik, bu düşünürlerden hareketle kitabını şu dört bölümden oluşturmuştur:

1. Sosyoloji Tarihinin Doğulusu: İbni Haldun
2. Sosyoloji Tarihinin Halkçı Prensi: Niccoló Machiavelli
3. Sosyoloji Tarihinin Oryantalisti: Montesquieu
4. Sosyoloji Tarihinin Romantiği: Jean-Jacques Rousseau

Kızılçelik, sosyoloji tarihinin başlangıcını Comte'dan başlatmak yerine, gerçekte onun düşünsel alt yapısını oluşturan kişiler ile yola koyulmanın daha geçerli bir yol olacağını savunmaktadır. Kitapta ele aldığı düşünürler olmasaydı, sosyolojinin temelini zayıf kalacağını ve sönük bir bilim olmaktan öteye geçemeyeceğini ileri süren Kızılçelik, bu açıdan bu düşünürlerin üzerinde durmanın ve onlara dair doğru değerlendirmelerde bulunmanın son derece önemli olduğunu belirtmektedir.

Kızılçelik, Batı sosyolojisine eleştirel yaklaşma iddiası taşıyan bir sosyologdur. Batı sosyolojisine ilgi duymasının gerekçesi olarak da, Türk toplumu üzerinde Batı sisteminin derin etkilerinin bulunması gibi, Türk sosyolojisi üzerinde de Batı sosyolojisinin etkisinin belirgin bir hal almasını göstermektedir. Bu noktadaki maksadının ise, gerek Batı sisteminden gerekse de Batı sosyolojisinden kurtulmak için onların gerçek yüzlerini ve niyetlerini açığa çıkarmak olduğunu ifade etmektedir. Batılı sosyologların teorik açıklamalarının Batı dünyasının

¹⁵ Kızılçelik'in bu düşünürlerden İbni Haldun'u ilk baskısı 1992'de yapılan *Sosyoloji Teorileri 1* adlı eserinde, Rousseau'yu da (farklı bir bağlamda) *Batı Barbarlığı 1* başlıklı eserinde ele aldığını belirtelim. Bkz. Sezgin Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri 1*, 2. baskı, Konya: Yunus Emre Yay., 1994 ve Sezgin Kızılçelik, *Batı Barbarlığı 1: Rousseau, Marx ve Nietzsche Üzerine*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2005.

meselerinden bağımsız bir şekilde düşünülemediğini belirten Kızılçelik, bu açıdan Batı sosyolojisindeki açılımların bizler için bir çözüm olamayacağını, böyle bir açmazla karşı karşıya kalmamak için yapılması gerekenin ise, kendi özgünlüğümüze (tarih, kültür, coğrafya vb.) dayalı yetkin bir Türk sosyolojisini ortaya koymak olduğunu ifade etmektedir. Kızılçelik'in (sosyoloji tarihimizde önemli bir yeri olan Baykan Sezer'in görüşlerinden izler taşıyan) bu açıklamaları, önemsenmesi gereken açıklamalardır.

Bu doğrultudaki görüşlerine karşın, Kızılçelik'in, kitapta ele aldığı düşünceleri değerlendirirken onları nitelenmek adına kurduğu bazı (övgü içerikli) kalıp cümleler ise dikkat çekicidir. Müellifin, Machiavelli'yi değerlendirirken, tekrarlar bir şekilde kurduğu bazı cümleler bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Niccoló Machiavelli, sosyal bilimlerin öncüleri arasında kayda değer isimlerin başında gelir. O, çoğu düşünür tarafından sosyal bilim disiplinlerinin tümünün bânisi olarak kabul edilir. Onun sosyoloji alanının ustası telakki edilmesi gerekir.¹⁶ (...) O, sosyoloji tarihinin kilit isimlerindedir. (...) eserleriyle ülkemizde de tanınan ancak sosyoloji camiasında pek fazla ilgi görmeyen Machiavelli, çok yönlü bir düşünce ustasıdır. O, felsefe, sosyoloji, siyaset bilim, tarih, edebiyat ve tiyatro alanının mühim bir simasıdır. (...) Machiavelli, insanlığın gördüğü en büyük entelektüellerdendir.¹⁷ (...) Machiavelli, siyasal alana ilgi duyan, siyasetin doğasını anlamaya çalışan, devlet iktidar ve yönetim olguları üzerine kafa yoran bir devlet adamı ve siyaset sosyologudur. Machiavelli siyaset uzmanıdır, onu her yönüyle irdeleyen bir siyasetçidir.¹⁸ (...) Machiavelli, siyasetin ruhunu, neligini mantığını, kökenini, iyi ve kötü yönlerini iyi bilen birisidir.¹⁹ *Machiavelli'yi, aslında, takdime ihtiyaç yoktur. Herkes onun kim olduğunu ve niçin önemli olduğunu bilir.* (...) Machiavelli, siyaset sosyolojisine bağımsız bir varlık alanı ve kimlik kazandırmış, onun çerçevesini çizmiş ilk sosyologdur.²⁰ (...) İster olumlu isterse olumsuz anılsın, Machiavelli, büyük bir şöhattir, sosyoloji ve düşünce tarihinin rasin kalesidir.²¹ (...) Machiavelli, öncelikle siyaset kuramcısı ve sosyologudur.²² (...) Machiavelli, aslında büyük bir söylem, retorik ve ironi ustasıdır.²³ (...) *Machiavelli, sosyolojik duruşuyla yaşadığı çağı aşan, daha çok günümüze hitap eden bir sosyologdur. Machiavelli'nin metinleri bugünün dünya sorunlarını kavramamız açısından önemlidirler. Machiavelli, modern dünyadaki ahlâki ve siyasal çürüme ve yozlaşma konusuna dikkat çekmiş ilk düşünürlerdendir.* (...) *Machiavelli, teorik açılımları ve*

16 Sezgin Kızılçelik, *Sosyoloji Tarihi 1*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2006, s. 91.

17 A.g.e., s. 92.

18 A.g.e., s. 132.

19 A.g.e., s. 133.

20 A.g.e., s. 152. (Vurgular bana ait.)

21 A.g.e., s. 159.

22 A.g.e., s. 160.

23 A.g.e., s. 167.

*söylemleriyle günümüzde yaşamakta ve sosyolojinin öncüsü konumunu sürdürmektedir.*²⁴

Rousseau söz konusu olduğunda da benzer bir duruma rastlamak söz konusudur:

Jean-Jacques Rousseau, Batının kalburüstü mütefekkirlerindedir. Rousseau, sosyoloji tarihinde devasa bir isimdir. Onun büyük bir fikir adamı olduğu kesindir. ²⁵ (...) *Rousseau, herhangi bir teorik kalıba sığdırılmayacak kadar büyük ve kendine özgü olduğu olan büyük bir nazariyatçıdır.* Rousseau'yu dar teorik ve metodolojik yönelimlere ya da ekollere hapsedmek haksızlık olur. Sosyolojik düşünce tarihinde onun özel bir konumu vardır. Rousseau, yaşadığı dönemin kaotik yapısını ilgi odağı seçmiş, tespitleriyle bugünkü dünyanın hallerine de ışık tutmuştur.²⁶ Rousseau, sosyolojinin duayenlerindedir. (...) Onsuz bir sosyoloji tarihi tasavvur edilemez. ²⁷ Rousseau, kendi çağının problematik doğasına ilişkin ciddi açılımlar yaptığı gibi, kendinden sonraki dönemlerin açmazlarına da çözümler üretmiştir.²⁸

Kızılçelik'in kitabı, sosyoloji tarihi alanındaki öteki kitaplar dikkate alındığında, İbni Haldun gibi Doğulu bir düşünürü (ilk başta) yer vermesi açısından önemlidir. Ayrıca kitaptaki düşünürler ele alınırken, öncelikle yaşamlarından çeşitli kesitlerin aktarılması, düşüncelerini doğru bir şekilde anlama açısından önemli bir girişimdir. Bununla birlikte bu konuda tam bir ölçüt gözetilmemesi ise eleştirilebilir. Kitapta, Machiavelli'nin yaklaşık 10 sayfa yer tutan yaşam öyküsüne karşın, Rousseau'nun öyküsüne 60 sayfayı aşkın yer verilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kızılçelik, ele aldığı düşünürleri değerlendirirken, zengin bir kaynakçaya başvurmuş, özellikle de her bir düşünürün öne çıkan eserinden hareketle onları değerlendirmeye çalışmıştır. İbni Haldun'un ele alındığı bölümde bu eser *Mukaddime I-II-III* olurken, Machiavelli değerlendirildiğinde *Prens*, Montesquieu ele alınırken *Kanunların Ruhu Üzerine I-II* ve Rousseau incelendiğinde de *Toplum Sözleşmesi* ve *İtirafılar I-II* olmuştur. Yazarın her bir düşünürü ele aldıktan sonra, o bölüme ait bir kaynakça vermemiş, kitabın sonunda toplu bir kaynakça verme girişiminde bulunması ise bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Sosyoloji Tarihine Kuramsal Bir Bakış: Sosyoloji Teorileri I-II-III

Kızılçelik'in üç cildini yayınlattığı ve devamı için üzerinde çalıştığı bir diğer eseri de *Sosyoloji Teorileri* başlığı taşımaktadır. *Sosyoloji Teorileri* kitabının şu ana kadar yayınlanan serilerinde Kızılçelik şu konular üzerinde durmuştur:

24 A.g.e., s. 169. (Vurgular bana ait.)

25 A.g.e., s. 266.

26 A.g.e., s. 389. (Vurgular bana ait.)

27 A.g.e., s. 390.

28 A.g.e., s. 391.

Sosyoloji Teorileri 1: İbn-i Haldun, Auguste Comte, Lester F. Ward, Emile Durkheim, Max Weber, Vilfredo Pareto, Ferdinand Tönnies, Bronislaw Malinowski, A. R. Radcliffe-Brown, William Ogburn, Talcott Parsons, Robert K. Merton.

Sosyoloji Teorileri 2: Organik Teoriler Fonksiyonalizm, Yapısalcılık, Çatışma Teorileri, Kritik Teori, Fenomenolojik Sosyoloji, Etnometodoloji, Diayelektik Modeller.

Sosyoloji Teorileri 3: Sembolik Etkileşimcilik, Etiketleme Teorisi, Sosyal Alış-veriş Teorisi.

Birinci kitapta, söz konusu düşünürler üzerinden tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Bu noktada öncelikle, ele alınan düşünürlerin yaşamları anlatılmış, sonrasında eserleri, beslendikleri kaynaklar, öne çıkan kavramları ve yöntemleri gibi konular üzerinde durulmuştur. İlk kitapta dikkati çeken temel yönlerden biri, Malinowski ve Radcliffe-Brown gibi antropolog kimlikleriyle tanınan düşünürlere yer verilirken, Saint-Simon, George Simmel, Herbert Spencer ve Le Play gibi sosyologlara eserde yer verilmemesidir. Kızılçelik Spencer ve Simmel'e *Sosyoloji Teorileri-2* kitabında yer verirken, Saint-Simon ve Le Play'i görmezlikten gelmeye devam etmiştir. Bütün bunlara karşın Kızılçelik'in Ward, Ogburn, Sumner ve Gumpłowicz gibi yaygın bir şekilde ele alınmayan sosyologlara birinci ve ikinci kitapta yer vermesi önemli bir gelişmedir.

Sezgin Kızılçelik birinci kitapta ele alınan düşünürlerin çoğunu, ikinci kitapta fonksiyonalizm, yapısalcılık gibi kuramlar ele alınırken tekrar ele almıştır. Kızılçelik'in eserleri genel olarak dikkate alındığında bu tekrar olgusunun, bir sıkıntı oluşturduğu söylenilebilir. Aynı eser içersinde tekrarlara rastlanıldığı gibi, bir eserde ele alınan bir konunun bağlamının biraz farklılaştırılarak başka bir eserde tekrar konu edilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu duruma örnek olarak İbn Haldun gösterilebilir. İlk olarak *Sosyoloji Teorileri-1* kitabında ele alınan bu düşünür (s. 39-94), ikinci kitapta (*Sosyoloji Teorileri-2*) yapısalcılık konusu işlenirken de fakat bu defa kısa bir şekilde ele alınmıştır (s. 269-273).

Klasik ve Çağdaş Sosyolojinin Birlikte Değerlendirildiği Bir Eser: *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*

İngiliz sosyolog Alan Swingewood'un yazdığı *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* başlıklı eser, sosyoloji tarihi alanında ülkemizde yayınlanan çeviri eserlerden bir diğeridir. Eserde, klasik sosyolojinin yanı sıra çağdaş sosyoloji düşüncesinin akımlarına ve aktörlerine de yer verilmiştir. Kitap; temeller, klasik ve modern sosyoloji olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır:

1. Temeller: "Sosyolojinin Kökenleri", "Sanayileşme ve Sosyolojik Pozitivizmin Yükselişi", "Marksizm: Kapitalist Gelişmeye İlişkin Pozitif Bir Bilim"

2. Klasik Sosyoloji: “Pozitivizmin Eleştirisi I: Durkheim”, “Pozitivizmin Eleştirisi II: Toplumsal Eylem”, “Sınıf Sosyolojisi ve Tahakküm”, “Marksizm ve Sosyoloji”
3. Modern Sosyoloji: “İşlevselcilik”, “Benlik, Toplum ve Gündelik Yaşamın Sosyolojisi”, “Eleştirel Teori, İdeoloji ve Modern Toplum”, “Yapısalcılık”, “Modernlik, Sanayileşme ve Sosyoloji Teorisi”

Birinci bölümde, XVIII. yüzyıldan itibaren sosyolojik düşüncenin tarihsel açıdan yükselişi, ona öncülük eden düşünürler ve sosyolojik düşüncenin pozitivizm, evrimcilik ve Marksizm şeklindeki gelişme seyri üzerinde durulmuştur. Swingewood, sosyoloji tarihi alanında yazılmış öteki kitaplardan farklı olarak, sosyolojinin kökenleri üzerinde durduğu bu bölümde Vico ve İskoç Aydınlanması düşünürlerini (John Millar, Adam Smith, David Hume ve Adam Ferguson) ön plana çıkarmıştır. Vico'nun ilk baskısı 1725 yılında yapılan *Yeni Bilim* adlı eserinde ortaya koyduğu paradigmaya önem veren Swingewood, bu çalışmayı XVIII. yüzyılın başlarında toplumsal düşünce bazında ortaya konulmuş en etkili çalışmalardan biri olarak değerlendiriyor. Vico, o dönemde doğa bilimleriyle sembolleşen ve sosyal bilimlerde de etkisi hissedilen bilimsel rasyonalizme karşı eleştirel bir tutum sergilemiştir. Döneme egemen olan kartezyen rasyonalizm, kesin ya da geçerli tek bilginin matematik ve fizik bilimine dayalı ilkeler ve kavramlar doğrultusunda üretilen bilgi olduğu görüşünü taşımaktaydı. Bu görüşün savunucusu Descartes, “geometrik yöntem” diye adlandırdığı olgunun, gerek doğayı gerekse de toplumsal dünyayı anlamının temeli olduğu görüşünü taşımaktaydı. Vico, tümdengelimci bu yaklaşımı eleştirmiş, temel ölçüt olarak ortaya konulan matematiğin de nihayetinde insan ürünü olduğunu belirtmiş ve konuları farklı iki alana (doğa bilimleri ve insan bilimleri) aynı yöntemle yaklaşmanın doğru olmadığını savunmuştur.

Kitabın ikinci bölümünde Max Weber, Emile Durkheim, Werner Sombart ve Georg Simmel gibi sosyologların, pozitivist sosyoloji anlayışına ve Marksizm tepkileri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca Marx'ın sınıf ve iktidar teorisi, Weber'in toplumsal tabakalaşma konusundaki fikirleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bölümde ele alınan bir diğer konu da, Marx'tan sonra Marksizm konusu ve bu yöndeki tartışmalar (Lukács, Gramsci) olmuştur.

Modern sosyolojik düşüncenin gelişimi üzerinde durulan üçüncü bölüme, işlevselcilik konusu ile başlanmıştır. Bu konu ele alınırken toplumsal sistem, toplumsal çatışma ve değişim konuları üzerine odaklanılmış, Parsons, Merton ve Coser gibi düşünürlerin görüşleri ele alınıp değerlendirilmiştir. Eylem teorisi, etnometodoloji, eleştirel teori, ideoloji ve ütopya (Manheim), iletişimsel eylem kuramı (Habermas), yapısalcılık, yapılaşma teorisi (Giddens), postendüstriyel toplum teorisi, postmodernizm bu bölümde ele alınan diğer konuları oluşturmaktadır.

Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi'nde oldukça geniş bir konu yelpazesine yer verildiği görülmektedir. Ele alınan konular üzerinde fazla durulmamış, bu konular bağlamında öne çıkan yaklaşımlar özet bilgiler halinde ele alınıp değerlendirilmiştir. Eser bu haliyle, sosyoloji tarihiyle ilgili okumalarda ilk elden tavsiye edilebilecek bir kaynak olmaktan öte, alanla ilgili başka kaynaklardan yapılacak birkaç okuma sonrasında önerilmesi gereken bir kaynak özelliği taşımaktadır. Swingewood, eserin sonunda "Ek Okuma Önerileri" başlığı altında, ele aldığı konularla ilgili başvurulabilecek bir kaynakça sunmuştur. Çevirisi yapılan birkaç kitap haricinde burada zikredilen kaynakların çoğunun Türkçe'de mevcut olmadığını belirtmemiz gerekiyor.

Sosyoloji Tarihine Marksist Bir Bakış: Toplum Kuramı-Tarihsel Bir Bakış

Alex Callinicos'un, York Üniversitesi'nde (İngiltere) Siyaset Bilimi Bölümü'nde ders vermeye başladıktan sonra yazdığı (1999) *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış* başlıklı eseri yakın zamanda (2004) İletişim Yayınları aracılığıyla Türkçeye kazandırılmış olup, sosyoloji tarihi alanında değerlendirilebilecek bir başka kitaptır. Callinicos, kitabı 11 bölüme ayırarak, bu bölümlerde de şu alt başlıklara yer vermiştir:

1. **Aydınlanma:** "Tarih Öncesi", "Modernlik Kavramı", "Ahlâkî Bir Bilim", "Toplum Kuramının Gelişimi", "İç Gerilimler"
2. **Hegel:** "Modernlikle Uzlaşmak", "Olumsuzun Yaptıkları", "Modernlik Tartışması"
3. **Liberaler ve Gericiler:** "Devrim Sonrası Tartışmalar", "Tartışmacı Liberalizm: Tocqueville ve Mill", "Tanrı'nın İnyeti ve Irk: Maistre ve Gobineau"
4. **Marx:** "Diyalektiğin Maceraları", "Tarih ve Kapitalizm", "Sınıf Mücadelesi ve Devrim"
5. **Yaşam ve Güç:** "Darwin'den Önce ve Sonra Evrim", "İki Evrimci: Spencer ve Kautsky", "Güç İstenci Olarak Doğa: Nietzsche"
6. **Durkheim:** "Toplumsal Evrim ve Bilimsel Nesnellik", "Ahlâkî Bir Gerçeklik Olarak Toplum", "Anlam ve İnanç"
7. **Weber:** "Prusya Tarımı ve Alman Devleti", "Bilim ve Birbiriyle Çatışan tanrılar", "Tarih ve Akılcılaşıma", "Liberal Emperyalizm ve Demokratik Politika",
8. **İlerleme Yanılsamaları:** "Liberal Avrupa'nın Tuhaf Ölümü", "Nesnellik ve Yabancılaşma: Simmel", "Parçalanmış Ben: Freud", "Azgelişmişlik Anıları: Rus Entelektüeller ve Kapitalizm"
9. **Devrim ve Karşı-Devrim:** "Hegelci Marksizm: Lukács ve Gramsci", "Heidegger ve Muhafazakâr Devrim"

- 10. Altın Çağ:** “Kapitalizm Kuramcıları: Keynes ve Hayek”, “İşlevsel Sosyoloji: Talcott Parsons”, “Umutsuz Eleştiri: Frankfurt Okulu”
- 11. Zihinsel Çöküntü?:** “1960’lı Yıllar ve Sonrası”, “Yapı ve Özne: Lévi-Strauss ve Althusser”, “Nietzsche’nin İntikamı: Foucault ve Post-Yapısalcılık”, “Geleneği Sürdürenler: Habermas ve Bourdieu”

Callinicos, kitabına toplum kuramının tanımını yapmakla başlamıştır. Toplum kuramının üç belirleyici özelliği olduğunu belirten Callinicos, bu kuramın her şeyden önce, politik kurumlardan ayrı bir şekilde, üzerinde fikir yürütülen toplumla ilgili olduğunu ifade etmektedir. Toplum kuramının ikinci özelliği, değişik toplum tiplerini birbirinden ayırarak (birbirlerinden farklılıklarını ortaya koyarak), bunlarla ilgili genellemelerde bulunulması olarak açıklanmıştır. Bu kuramın son özelliği olarak da, devam etmekte olan bir süreç olarak, modernliği çözümlenmekle ilgili olması gösterilmiştir. Toplum kuramının, Aydınlanma’nın genel miraslarından biri olarak görülebileceğini belirten Callinicos, kuramın genel özellikleri dikkate alındığında bir toplum kuramcısının, büyük (üst) anlatılar oluşturmaya çalıştığını ya da böyle bir anlatıya dayandığını söylemektedir. Marx, Tocqueville, Durkheim ve Weber gibi düşünürlerin büyük toplum kuramcıları olarak değerlendirilebileceğini belirten Callinicos, günümüzde moda bir anlayış haline gelen postmodernizmin, toplum kuramını derinden sarstığını ifade etmektedir.

Callinicos, ön plana çıkmış toplum kuramcıları dikkate alındığında bunların çoğunun politikayla yakından ilgilendiklerini söylemektedir. Weber politikaya etkin bir şekilde katılmış, Marx da teorik olarak savunduğu fikirleri yaşadığı dönemde hayata geçirmeye çalışmıştır. Bunların yanı sıra örnek olarak gösterilebilecek bir diğer kişi olan Tocqueville de, 1840’lı yıllarda Fransız Parlamentosu’nda çalışmış, politikayla yakından ilgilenmiştir. Callinicos da bundan dolayı ele aldığı düşünürleri (toplum kuramcılarını), dönemsel açıdan ele alıp incelemek yerine, kuramlarının hangi sorunlar çerçevesinde şekillendiğinden hareketle bir incelemede bulunmaya çalışmıştır. Böyle bir yöntemle başvurulduğunda genellikle politik ve etik konularla karşılaşıldığını belirten Callinicos, bundan dolayı kitapta toplum kuramları ve politik ideolojiler arasındaki ilişkiyi ele aldığını ve bunu eleştirel bir düzlemde gerçekleştirdiğini söylemektedir.

Callinicos, toplumsal alana ilişkin geliştirdikleri kuramlarla tanınan düşünürleri, XVIII. yüzyıldan başlayarak ele almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Macchiavelli, Montesquieu, Rousseau, İskoç Aydınlanması düşünürleri, Hegel, Marx, Tocqueville, Mill, Maistre, Gobineau, Darwin, Spencer, Kautsky, Nietzsche, Durkheim, Weber, Simmel, Freud, Lukács, Gramsci, Heidegger, Keynes, Hayek, Parsons, Frankfurt Okulu düşünürleri, Lévi-Strauss, Althusser, Foucault, Habermas, Bourdieu, Beck, Giddens kitapta ele alınan belli başlı düşünürlerdir. Callinicos’un eseri okunduğunda, Marksist temanın ağırlıkta olduğu bir

nitelik taşıdığı görülmektedir. Konu seçimi, değerlendirmeler ve başvurulan literatürde bu durum etkisini hissettirmektedir. Eser sahibinin aksiyoner bir sosyalist kimliğe sahip olması,²⁹ eserin bu yönünü anlaşılır kılmaktadır.

Bouthoul'un Sosyoloji Tarihi Üzerine Yazdığı Özet Kitap: *Sosyoloji Tarihi-I*

Sosyoloji tarihi alanında yazılmış küçük hacme sahip kitaplara da (cep kitabı) rastlamak mümkündür. İletişim Yayınları Cep Üniversitesi Kitapları serisi içerisinde yayınlanmış olan Gaston Bouthoul'un yazdığı *Sosyoloji Tarihi-I* başlıklı eser buna örnek olarak gösterilebilir. Bouthoul, Eski Çağ'dan günümüze sosyolojik düşüncenin gelişim seyrini ele alıp, eserin küçük hacmi dâhilinde (118 sayfa) değerlendirmeye çalışmıştır. Tabi günümüze derken, eserin Fransızca orijinalinin 1969 basımı olduğunu da belirtmek gerekir. Bouthoul kitabı üç kısma ve bu kısımlarda da çeşitli alt bölümlere ayırmıştır:

1. Sosyolojinin Doğuşu ve Habercileri: "Eski Çağ ve Orta Çağ", "Modern Çağlar", "Çağdaş Dönem"
2. Modern Sosyolojinin Doğuşu: "Sosyolojinin Sistemleri", "Sosyoloji Okulları"
3. Sosyolojinin Bugünkü Konumları: "Öğretilerin ve Kuramların Ayrılması", "Sosyolojinin Bugünkü Konusu", "Statik Sosyoloji", "Dinamik Sosyoloji"

Bouthoul eserinde, sosyoloji tarihi alanında yazılmış öteki kaynaklardan farklı olarak, sosyolojik düşüncenin başlangıcını eski çağlara kadar götürmektedir. Her toplumda belirsiz de olsa sosyolojinin var olduğunu söyleyen Bouthoul, en ilkel, en küçük toplulukların bile kurumlarına, sosyolojinin içerik olarak yerleştiğini ileri sürmektedir. Rasyonel bir sosyoloji anlayışının başlangıcının sofistlere dayandığını savunan Bouthoul, toplumsal konular üzerine kafa yoran ilk Grek filozoflarının sofistler olduğunu söylemektedir. Bouthoul ilerleyen sayfalarda, *Cumhuriyet*'te gerçek bir toplumsal felsefe anlayışı ortaya koyduğunu savunduğu Platon'un görüşleri üzerinde durmuş, Aristoteles'in *Siyasa*'sından hareketle de Aristo'nun toplumun psikoloji üstündeki etkisi üzerinde durduğunu, Aristo sosyolojisinde bugün klasikleşmiş olan birçok deyim ve düşüncenin ("İnsan siyasal bir hayvandır" gibi) uzantısını görmenin mümkün olduğunu belirtmektedir.

Bouthoul'un birinci bölümün sonunda, İbn Haldun üzerinde durması ve onun görüşlerine yer vermesi eserin dikkat çekici yönlerindedir. Bouthoul'a

29 Callinicos, *Uluslararası Sosyalizm (International Socialism)* dergisinin yayın kurulunda yer alıyor olup, *Aktüel Marx*'ın (*Actuel Marx*) da İngiltere temsilciliğini yapmaktadır. *Çağdaş Marx Sözlüğü*'nün (*Dictionnaire Marx Contemporain*) hazırlanmasında katkıda bulunan Callinicos'un, *New Left Review*'in çeşitli sayılarında yayınlanmış makaleleri de bulunmaktadır. Küreselleşme karşıtı hareketlere aktif destek vermesi Callinicos'un bir diğer yönünü oluşturmaktadır.

göre İbni Haldun'un *Mukaddime*'si, onu çağdaş sosyolojinin öncüsü kılan önemli bir yapıttır. Bouthoul, tarihe yaklaşımının tamamen sosyolojik bir çerçevede olduğunu belirttiği Haldun'un, son tahlilde ise yazgıcı bir düşünür olduğunu vurgulamaktadır. "Modern Çağlar" başlıklı ikinci bölümde, Machiavelli, Hobbes, Descartes, Spinoza, Locke, Adam Smith, Condorcet, Kant, Rousseau, Vico ve Montesquieu'nun görüşlerine özet bir şekilde değinen Bouthoul, üçüncü bölümde de Hegel, Maistre, Saint-Simon, Fourier ve Proudhon'nun görüşlerini kısaca ele alıp değerlendirmeye çalışmıştır.

"Modern Sosyolojinin Doğuşu" başlığını verdiği ikinci kısımda, öncelikle Comte, Mill, Spencer ve Marx'ın görüşleri üzerinde duran Bouthoul, akabinde sosyoloji ekolleri üzerinde durmuş, bu bağlamda da; psikoloji okulu (Tarde), mekanik ve biyoloji okulları, Pareto ve okulu, ırk ve ayıklanma öğretileri (Gobineau), antropoloji ve etnoloji okulları (Fraser, Louis Weber), idealist sosyoloji (Fouillé, Bergson) ele alınan başlıca konular olmuştur. Burada dikkati çeken, pre-sosyoloji olarak nitelendirilebilecek evrenin, Bouthoul tarafından klasik sosyoloji dönemi şeklinde ele alınması ve Comte ile başlayan ve Spencer ve Marx ile devam eden, genelde klasik sosyoloji anlayışı olarak kabul gören dönemin ise modern sosyolojinin başlangıcı olarak ele alınmasıdır.

Bouthoul son kısımda, (yaşadığı dönem itibariyle) sosyolojinin geldiği nokta üzerinde durmuş ve (Auguste Comte'dan esinlenerek) sosyolojinin konularını statik ve dinamik sosyoloji olmak üzere iki başlık altında incelediğini belirtmiştir. Statik sosyolojinin, dingin toplumları yer itibariyle incelediği için tasvirici bir yönünün olduğunu söyleyen Bouthoul, bunun sonucu olarak da bu sosyolojinin, toplumsal yapılar ve toplumsal tiplerle ilgilendiğini belirtmektedir. Dinamik sosyoloji ise, toplumları zaman içindeki değişimleri ve dönüşümleri bağlamında ele almaya çalışmaktadır.

Bouthoul'un bu eseri, ele alınan konuların çerçevesi açısından uzun bir dönemsel sürece başvurmuştur. Ancak nihayetinde bir cep kitabı özelliği taşıması ve küçük hacminden dolayı ele alınan konulara özet bilgiler halinde değinilmek zorunda kalınması, ayrıntılı analizlere ya da değerlendirmelere yer verilmesine engel bir durum oluşturmuştur. Şüphesiz bu durum da eser açısından belli sınırlılıkları ve bundan kaynaklanan sıkıntıları beraberinde getirmektedir. 1960'lı yıllarda yazılmış bir eser olmasından dolayı da eserde işlevselcilik, yapısalılık gibi önemli sosyolojik konulara yer verilememesi, eser açısından eksiklik olarak nitelendirilebilecek bir başka durumdur.

Sosyoloji Tarihine Bütüncü Bir Bakış: Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi

Tom Bottomore ve Robert Nisbet'in editörlüğünü yaptığı *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, sosyoloji tarihi alanında yazılmış derleme kitapların başarılı bir örneği olarak değerlendirilebilir. Eserde klasikten çağdaşa pek çok sos-

yoloji konusu üzerinde durulmuş, her bir bölüm o alanda daha önceden çalışmalarda bulunmuş ve/yahut uzmanlaşmış (farklı görüşlere sahip) kişiler tarafından kaleme alınmıştır. Mete Tunçay ve Aydın Uğur'un gözetiminde –birçok farklı mütercim tarafından- tercüme edilerek yayına hazırlanan kitapta şu konulara yer verilmiştir: “XVIII. Yüzyılda Sosyolojik Düşünüş” (Robert Bierstedt), “İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları” (Kenneth Bock), “Muhafazakârlık” (Robert Nisbet), “Marxizm ve Sosyoloji” (Tom Bottomore), “Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi” (Julien Freund), “Emile Durkheim” (Edward A. Tiryakian), “Pozitivizm ve Eleştiricileri” (Anthony Giddens), “Amerikan Eğilimleri” (Lewis A. Coser), “İşlevselcilik” (Wilbert E. Moore), “Toplumsal Eylem Kuramları” (Alan Dawe), “Alışveriş Kuramı” (Harry C. Bredemeier), “Etkileşimcilik” (Berenice M. Fisher ve Anselm L. Strauss), “Fenomenoloji ve Sosyoloji” (Kurt H. Wolff), “Yapısalcılık” (Tom Bottomore ve Robert Nisbet), “Toplumsal Tabakalaşma” (Frank Parkin), “İktidar ve Otorite” (Steven Lukes), “Sosyolojik Çözümleme ve Sosyal Politika” (James Coleman).

Bu yazılardan birkaç tanesine değinmek gerekirse, Uygur Kocabaşoğlu'nun çevirisini yaptığı “XVIII. Yüzyılda Sosyolojik Düşünüş” başlıklı yazıda Robert Bierstedt, yazının konu edindiği dönemde kelimenin bugünkü anlamıyla sosyoloji olmadığını, ancak tarihin hiçbir döneminin de sosyolojik spekülasyonlardan bağımsız olmadığını ve bunun en iyi örneklerinden birinin de XVIII. yüzyıl olduğunu ileri sürmektedir. Bierstedt, Batı'da XVIII. yüzyılda toplumla ilgili fikirleriyle ön plana çıkan düşünürleri karışık bir şekilde ele almak ya da kişilere dayalı gruplama yapmak yerine ülkelere dayalı (Fransa, İtalya, İskoçya ve Almanya) bir tasnife giderek değerlendirmelerde bulunmayı tercih etmiştir. Bierstedt, Fransa'yı ele aldığı kısımda ilk olarak, “XVIII. yüzyılın en büyük sosyologu” olarak nitelediği Montesquieu ile ilgili değerlendirmelerle başlamış, akabinde Voltaire, Rousseau ve Condorcet üzerinde durmuştur. İtalya örneğinde sadece Vico üzerinde durulmuş, İskoçya örneğinde David Hume, Adam Ferguson ve John Millar ele alınmış ve son olarak da Almanya örneğinde de Herder'le ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bierstedt, yazısında İngiltere'ye ya da Amerika'ya yer vermemiş, buna gerekçe olarak da, XVIII. yüzyıl İngiliz ve Amerikan düşünürlerinde sosyolojik düşüncenin gelişmesi yönünden bir devamlılığın olmamasını göstermiştir.

Sosyal sermaye konusundaki fikirleriyle tanınan Amerikalı sosyolog James Coleman, “Sosyolojik Çözümleme ve Sosyal Politika” başlıklı yazısında, toplumun işleyişi üzerinde etkide bulunma amacı güden uygulamalı sosyolojik araştırmaların gösterdiği gelişme ile sosyolojinin sosyal politika konusunda oynaması gereken ya da oynaması muhtemel rollerle ilgili olarak düşünsel seviyede yaşanan gelişmeleri ele alıp değerlendirmiştir. Makalede genelde Amerika örneği üzerinde duran Coleman, uygulamalı sosyolojik araştırmaları, sos-

yal politika ile ilgili olanlar çerçevesinde ele almış ve sosyal politika alanındaki bu araştırmalar çoğaldıkça, sosyal politikanın belirlenmesi üzerinde etkilerinin artacağını, sosyolojinin de böyle bir kuramın geliştirilmesinde etkin bir rol oynayabileceğini belirtmektedir.

Giddens'tan Adı Konmamış Bir Sosyoloji Tarihi:

Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori

İngiliz sosyolog Anthony Giddens'in, Tuncay Birkan'ın tercümesiyle Metis Yayınları arasından *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori: Toplumsal Düşüncenin Klasik ve Çağdaş Temsilcileriyle Hesaplaşmalar* başlığıyla çıkan kitabı, daha önce farklı yerlerde yayınlanmış çeşitli yazıların bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulmuş bir eser niteliğindedir. Sözgelimi, bu eserde yer alan "Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji" başlıklı kısım, Giddens tarafından daha önce başlı başına bir kitapçık şeklinde yayınlanmıştır.³⁰ Bu kitabı, sosyoloji tarihi eserleri bağlamında değerlendirmemizin nedeni, yazarın 276 sayfalık bu eserin yarından fazlasında sosyolojinin kurucu babaları diyebileceğimiz düşünürlerle (Auguste Comte, Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber) yer vermesidir. Kitap şu bölümlerden oluşmaktadır:

1. Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji
2. Marx, Weber ve Kapitalizmin Gelişmesi
3. Durkheim'in Siyasi Sosyolojisi
4. Durkheim ve Bireycilik Sorunu
5. Comte, Popper ve Pozitivizm
6. Talcott Parsons'ın Yazılarında "İktidar"
7. İnanılmaz Guru: Marcuse'yi Yeniden Okumak
8. Garfinkel, Etnometodoloji ve Yorumbilgisi
9. Habermas'ın Emek ve Etkileşim Hakkındaki Düşünceleri
10. Foucault, Nietzsche ve Marx

Giddens, kitapta ele aldığı düşünürlerin, hangi toplumsal, tarihsel ve siyasî arka planlardan hareketle fikirlerini oluşturdukları üzerinde durmuştur. Bu durum, kitapta ele alınan ünlü düşünürlerin, dile getirdikleri yaygın görüşlerinin hangi koşulların ürünü olduğunu değerlendirebilmek açısından önem taşımaktadır. Düşünürler arasında karşılaştırmalarda bulunulması da kitap açısından bir zenginlik olarak değerlendirilebilir. Kitap, başlangıçta bağımsız yazılar şeklinde yazıldığı için, kitabın sonunda genel bir değerlendirme yerine, her bir bölümün sonunda, işlenen konu hakkında bir sonuç yazısı içermektedir.

³⁰ Kitabın bu bölümü, aynı adla Vadi Yayınları'nda kitap olarak yayınlanmıştır. Bkz. Anthony Giddens, *Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji*, çev. Ahmet Çiğdem, Ankara: Vadi Yay., 1992.

Anthony Giddens'in kitaptaki önemli tespitlerinden biri, Anglo-Sakson dünyada, sosyolojinin klasikleri hakkındaki düşünce biçiminin başlangıçta oldukça farklı olduğudur. Giddens, İngilizce konuşulan bu ülkelerdeki sosyolojinin, ilk dönemlerine bakıldığında, teorik açıdan Amerikalılara ait perspektiflerin egemen olduğunun görüleceğini söylemektedir. Talcott Parsons'ın 1937 yılında yayımlanan *Toplumsal Eylemin Yapısı* başlıklı eserinden sonra, sosyolojinin gerçek kurucularının bu ülkelerde gündeme gelip, tartışma konusu olmaya başladıklarını söyleyen Giddens, bu doğrultuda düşünce sergileyen başkaları olsa da asıl derin etkiyi Parsons'ın bıraktığını söylemektedir.

Giddens'in vurguladığı haliyle Parsons'ın bir diğer önemli yönü de, Anglo-Sakson sosyolojisinde Weber'in *olağanüstü bir şahsiyet* haline gelmesinde katkıda bulunan kişi olmasıdır. Parsons'dan önce Weber'in söz konusu ülkelerde daha çok iktisat üzerine çalışan bir tarihçi ve hukuk teorisyeni olarak tanındığını belirten Giddens; Parsons'ın Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*'nu tercüme etmesinin akabinde, *Ekonomi ve Toplum* adlı eserinin de bazı kısımlarını çevirerek İngilizce'de ilk kez yayımlanması ile onun sosyolojik yönünün tanınmasında öncü bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Anthony Giddens, Batı sosyolojisinde Karl Marx'ın isminin sosyolojinin kurucu babaları arasında geçmesine ve Anglo-Sakson ülkelerde de bu yönde kabul görmesine rağmen, günümüzde Marx isminin bu ülkelerde artık eskisi kadar önemsenmediğini ve sosyolojinin kurucu isimleri arasında da isminin pek zikredilmediğini belirtmektedir. Giddens, Sovyet Komünizminin çöküşü ve alternatif bir toplum düzeni modeli olarak sosyalizmin çözülüşünün, Marx'ın statüsünde bu yönde bir değişimin yaşanmasında önemli bir neden olduğunu ifade etmiştir.

Sosyal Bilimlerde Yeniden Yapılanma Çabası: Sosyal Bilimleri Açın

Portekiz asıllı Amerikalı sosyolog Immanuel Wallerstein'in Başkanlığı'nda kimyadan coğrafyaya, ilahiyattan psikolojiye farklı disiplinlerden 10 bilim adamından oluşan Gulbenkian Komisyonu'nun, iki yıla yayılan çalışmalarının bu küçük hacimli eser, sosyal bilimlerin tarihsel olarak nasıl oluştuğu, belli disiplinler dâhilinde uzmanlık alanlarına nasıl ayrıştığı, 1945 öncesine ait yerleşik paradigmanın II. Dünya Savaşı sonrasında neden tartışma konusu olmaya başladığı, bu tartışmalar ışığında sosyal bilimlerde yeni bir yapılanmaya gidilmesinin zorunluluğu ve bunun nasıl olması gerektiğine kadar sosyal bilimlerin pek çok meselesini ele alıyor. Bu çerçevede eser, şu dört bölümden oluşmaktadır:

1. Onsekizinci Yüzyıldan 1945'e kadar Sosyal Bilimlerin Tarihsel Kuruluşu
2. 1945'ten Günümüze Sosyal Bilimler İçinde Yapılagelen Tartışmalar
 - 2.1. Sosyal Bilimler Arasındaki Ayrımların Geçerliliği

2.2. Mirasın Ne Kadar Yerel Görüşlü Olduğu

2.3. “İki Kültür” Arasındaki Ayrımın Gerçekliği ve Geçerliliği

3. Şimdi Nasıl Bir Sosyal Bilim Kurmalıyız?

3.1. İnsanlar ve Doğa

3.2. Analitik Bir Yapı Taşı Olarak Devlet

3.3. Evrensel ve Tekil

3.4. Nesnellik

4. Sosyal Bilimleri Yeniden Kurmak

Sosyal bilimlerin tarihsel oluşumunun ele alındığı birinci bölümde, sosyal bilimlerin öncelikle modern dünyaya ait bir girişim olduğu ve gerçeklik hakkında ampirik olarak doğrulanabilen, dünyevi bilgi üretme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktıkları belirtilmektedir. Geçmiş ile gelecek arasında bir simetri öngören Newton modeliyle; doğayla insanlar, madde ile akıl, fiziksel dünya ile sosyal/manevi dünya arasında köklü ayrımlar bulunduğunu varsayan kartezyen düalizmine dayanan klasik Batı bilim anlayışı zamanla, her zaman ve her yerde doğru olan, doğanın evrensel yasalarını aramak şeklinde tanımlanmaya başladı. Bu noktada Gulbenkian Komisyonu'nun önemli saptamalarından biri, sınırsız bir ilerleme ideali ve vizyonu doğrultusunda şekillenen Batı bilim anlayışının, coğrafi keşifler aracılığıyla, Batı dışı dünyanın sömürülmesine ve böylece Batı'nın (keşfedilebilir ve kontrol altına alınabilir dünyanın öteki kesimi üzerinde) egemenlik özelemlerinin gerçekleşebilir ve uygulanır olmasına hizmet ettiğini belirtmiş olmasıdır.

Batı'daki belli çabalara bağlı olarak şekillen bilimin, bu özelliği dikkate alındığında, siyasal ya da iktisadi bazı kaygılardan uzak, değeri kendinden menkul arı bir anlayışın ürünü bir girişim olarak onu nitelemek de mümkün olmayacaktır. Fransız Devrimi sonrasında Batı'da yaşanan kültürel alt-üst oluş karşısında girişilen çözüm arayışlarının bir sonucu olarak sosyal bilimlerde determinist eğilimin daha baskın bir hal almaya başladığını belirten Komisyon, bu süreçte sosyal bilimlerin felsefe ile aralarında kopuş yaşanmaya başladığını ifade etmektedir. Bu kopuşu sağlayan; bilimin, zihnin dışına çıkmaya izin veren bir yöntem kullanarak nesnel gerçekliğin keşfini sağladığı, buna karşılık felsefecilerin yalnızca düşündükleri ve düşündükleri üzerine yazdıkları şeklindeki yaklaşım olmuştur. Komisyon, sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Auguste Comte'un bu doğrultudaki çabalarına da özellikle dikkat çekmiştir:

(...) “Sosyal fizik” terimini canlandırırken Comte siyasal endişelerini açıkça ortaya koymuştur. Yapmak istediği, Batı'yı, Fransız Devrimi'nden sonra gündeme gelen “entelektüel anarşi” yüzünden “zorunlu bir yönetme biçimi” haline gelen “sistematik yolsuzluk”tan kurtarmaktır. (...) Comte'a göre sosyal fizik, sosyal sorunların çözümünü uygun eğitimi almış “sınırlı sayıda seçkin ze-

ka"ya devrederek düzen ve ilerlemenin bağdaştırılmasını sağlayacaktı. Bu yoldan yeni bir manevi güç oluşturularak Devrim "sonlandırılacak"tı. (...) yeni sosyal fiziğin teknokratik temeli ve sosyal işlevi çok açıktı.³¹

Gulbenkian Komisyonu, XIX. yüzyıl boyunca, sosyal bilimler faaliyetlerinin sürdürüldüğü belli başlı beş ülkenin öne çıktığını ifade etmektedir: Büyük Britanya, Fransa, Almanya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri. Araştırmacıların ve üniversitelerin çoğunluğu bu ülkelerde faaliyet sürdürmekteydi. Bu ülkelerin aynı zamanda Batı'da öne çıkan belli başlı güç merkezleri olmaları da önemsenmesi gereken bir durumdur. Aynı yüzyılda disiplin düzeyindeki ayrışmalar sonucunda sosyal bilimlerde beş bilim dalının adı ön plana çıkmıştır: Tarih, iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi ve antropoloji. Komisyon bu listeye Orantalizmin de eklenebileceğini söylemektedir.

Gulbenkian Komisyonu'nun raporuna göre; sosyal bilimlerin kurumsal yapısının artık yerli yerine oturduğu ve başka dallardan kesin olarak ayrıldığı düşünülecekken, II. Dünya Savaşı sonrasında, sosyal bilimlerin uygulamalarında değişimlerin yaşanmaya başlanması karşısında, sosyal bilimcilerin entelektüel konumları ve uygulamaları ile sosyal bilimlerin resmi örgütlenme biçimi arasında giderek büyüyen bir uçurum oluşmaya başlamıştır. 1945 sonrasında, sosyal bilimlerin yapısında değişimlerin olmasını sağlayan çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. ABD'nin dünya sistemine aktif katılımı ve SSCB ile arasındaki Soğuk Savaş, klasik sömürgeci anlayışın son bulması ve Batı'nın sömürgesi Doğu toplumlarının bağımsızlıklarını ilan etmeleri, 1945'i takip eden 25 yıl içindeki aşırı nüfus ve üretim artışı sonucunda insan faaliyetlerinin ölçek değiştirmesi, üniversite sisteminin nicel ve coğrafi anlamda gelişme göstermesi ve buna bağlı olarak da sosyal bilimcilerin sayısında gözlemlenen artış bu gelişmelerden başlıcaları olarak sayılabilir.

ABD'nin egemen güç olarak dünya sisteminde ön plana çıkması ve Soğuk Savaşın gittikçe ivme kazanması karşısında, temel bilimlere eskiden daha fazla yatırım yapılmaya başlanmıştır. Bu yatırımlar aynı zamanda sosyal bilimlere de yönelmeye başlamıştır. Yaşanan gelişmelerle de birlikte sosyal bilimlerdeki eski örgütlenme modeli sorgulanmaya başlamıştır. Bu noktada da ABD'nin öncülük ettiği bölgesel araştırmalar sosyal bilimlerde ön plana çıkmaya başlamış, katı disiplinler araştırmalar da tartışma konusu olmuştur. Sosyal bilimlerdeki eski paradigmanın tartışma konusu olduğu ortamda, Gulbenkian Komisyonu da disiplinlerarası çalışmanın önemine dikkat çekerek, bu doğrultudaki faaliyetlerin yoğunlaşması için, üniversitelerdeki farklı disiplinlerden bilim adamlarını bir araya getiren kurumların yaygınlaştırılması gerektiğini di-

31 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Metis Yay., 1996, s. 19-20.

le getirmektedir. Bunun yanı sıra üniversitelerin de kendi içlerinde, geleneksel disiplin sınırlarını aşan ve kendi fonları bulunan birleşik araştırma grupları kurması gerektiği belirtilmektedir. Profesörlerin birden çok bölüme atanması, doktora öğrencilerine birden çok alanda çalışma zorunluluğunun getirilmesi, disiplinlerarası çalışmaların gerçekleştirilmesi için yapılması gereken başlıca çabalar olarak savunulmaktadır.

Sonuç

Türkiye’de sosyoloji tarihi üzerine Türkçe yayınlanmış telif ya da tercüme sınırlı sayıda neşriyat mevcuttur. Az sayıdaki bu neşriyatın çoğunun da, ders notlarına dayanması ilgi çekicidir. Bu konudaki yayınların ilki, Sorokin’e ait eserin tercüme edilmesi sonucu yayınlanan kitap olmuştur. Gerek Sorokin’in gerekse daha sonra Freyer’in hazırladığı kitabın ortak özelliği, Batı Avrupa merkezli sosyoloji anlayışlarının yanı sıra, Doğu Avrupa ve Amerikan sosyolojisine ilgi duymaları ve kitapta bunlara yer vermeleri olmuştur.

Sosyoloji tarihi alanındaki çalışmalara bakıldığında ele alınan dönemlendirmeler arasında çeşitli farklılıklar olduğu görülmektedir. Sosyoloji tarihinin başlangıcını XVIII. yüzyıla götüren çalışmalar ağırlıkta olmasına karşın, bu tarihi Eski Çağ’a kadar götüren çalışmalara da rastlamak mümkündür. Sosyoloji tarihine aynı yüzyılı seçerek başlayan eserler arasında da öne çıkarılan düşüncüler bağlamında farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Alanla ilgili eserlerde belirli konulara yer verilmesi, yer verilen bu konulardan bazılarının daha da ön plana çıkarılıp, fazla eleştirel yaklaşılmaması, bazı konulara ise hiç yer verilmemesi, yazarların siyasi eğilimleri ile yakından alakalı görülebilir. Bu konuya gösterilebilecek en güzel örnek Aron’un kitabıdır. Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*’nde, Saint-Simon ve Le Play gibi düşünürlere yer vermemiş, ancak sosyolog olmayan Montesquieu ve Tocqueville’i özellikle ön plana çıkarmıştır. Bu durumda eserin başlığına bakıp da “Montesquieu ve Tocqueville, Saint-Simon’dan daha mı çok sosyolog ünvanına layıktır?” gibi bir soru akla gelebilmektedir. Aron’un bu iki düşünürü beslediği sempati, onları Saint-Simon’a karşı ön plana çıkarmıştır demek yanlış olmayacaktır.

Sosyoloji geleneğimizin baskın bir özelliği olan tercüme faaliyetlerinin, sosyoloji tarihleri söz konusu olduğunda da belirgin bir şekilde etkisini hissettirdiği görülmektedir. Oysa Batı sosyolojisine Batılı sosyologların kaleminden bakmaya zorlayan eserlerin çoğunlukta oluşunun, yerli bir bakışı ve özgün bir sosyoloji geleneğini ne oranda sağlayacağı şüphelidir. Sosyolojinin Batı kaynaklı bir bilim olmasından dolayı bu literatüre hâkim, ancak eleştirel bir bakışa sahip yerli sosyologlarca kaleme alınmış sosyoloji tarihi eserleri, özgün bir sosyoloji geleneği oluşturabilmemiz açısından önem arz etmektedir.

The Literature of the Books on the History of Sociology in Turkish: A Critical Evaluation

Mehmet ANIK

Abstract

This study aims to critically elaborate on the Works written on history of sociology in Turkey. The Works under review solely focus on the written and translated works written about classics of western sociology. In another words, we excluded the books and articles on contemporary sociology and Turkish sociology. We analyzed the books according to their content and topics. Moreover, to better understand the content of the books analyzed we take into consideration the contexts in which they are written along with the general tendency of their authors. To avoid the overflow of footnotes we avoid citations except for direct quotations and the places that is seen necessary and we mentioned the names of the works used in the references section, instead.

Keywords: Sociology, The History of Sociology, Tom Bottomore, P. A. Sorokin, Raymond Aron, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal.

Türkçe Sosyoloji Tarihi Kitapları Literatürü: Eleştirel Bir Değerlendirme

Mehmet ANIK

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de sosyoloji tarihi alanında yazılmış olan eserlerin eleştirel bir boyutta ele alınması amaçlanmıştır. Makalede ele alınacak olan sosyoloji tarihi ile ilgili eserler, klasik Batı sosyolojisi üzerine yazılmış telif ve tercüme eserler ile sınırlı tutulmuştur. Bir başka ifadeyle, çağdaş sosyoloji ve Türk sosyoloji tarihi üzerine yazılmış kitaplar, makalenin kapsamı dışındadır. Çalışmada ele alınan kitaplar, içerdikleri konulardan hareketle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, kitapların içeriğini doğru analiz edebilmek açısından, eserin hangi koşullarda yazıldığı ve yazarın genel eğiliminin ne olduğu da dikkate alınan hususlardan olmuştur. Dipnot kalabalığına yol açmamak için doğrudan alıntı yapılan ve gerek görülen yerler haricinde dipnot gösterilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Sosyoloji Tarihi, Tom Bottomore, P. A. Sorokin, Raymond Aron, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal.

